

Ainārs Bambals

Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljonu komandējošais un algotais sastāvs (1944–1954): Struktūranalīze

Ievads. Pētījuma pamatnostādnes un mērķi

Šis raksts ir turpinājums 2005. gadā aizsāktajam pētījumam – “Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni (1944–1956)” – Latvijas Vēsturnieku komisijas ietvaros.

Šādu pētījumu Latvijas historiogrāfijā ir maz vai arī tie ir fragmentāri un neatspoguļo PSRS/Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonu (IB) kaujinieku sociālo struktūru. Tēmas historiogrāfijas analīze ir sniegta autora 2005. gada pētījumā, tādēļ šajā darbā sīkāk netiks aplūkota, tomēr jāmin atsevišķu autoru devums tēmas izpētē. Nacionālo partizānu kara kontekstā Latvijas otrās okupācijas apstākļos neliela IB apakšvienību struktūranalīze ir H. Stroda pētījumos.¹ Tā galvenokārt balstīta uz LK(b)P un Latvijas PSR VDM statistiskajām atskaitēm par IB darbību, kā arī sniedz ieskatu IB kaujinieku (algotais un nealgotais sastāvs) sociālajā, nacionālajā un partijiskās piederības struktūrā. Kā otrs jāatzīmē J. Riekstiņa darbs par karaklausībai pakļauto iedzīvotāju mobilizāciju Sarkanās armijas militārajos formējumos, sākoties otrajai padomju okupācijai Latvijā.² Šis pētījums ir vērtīgs ar to, ka sniedz izpratni par tālaika vēsturisko fonu un mobilizācijai pakļauto vīriešu resursiem padomju okupētajā Latvijā pēckara posmā, kā arī par padomju režīma nodomiem šo resursu izmantošanā.

Padomju otrā okupācija Latvijā sākās 1944. gada vasarā līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu tās teritorijā. Nozīmīga loma šīs varas stiprināšanā bija PSRS un Latvijas PSR leikšlietu tautas komisariāta (leTK) un Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK, vēlāk VDM) speciālajām karaspēka vienībām.

PSRS leTK karaspēka daļām kā palīgdienests kalpoja t.s. iznīcinātāju bataljoni, kas Latvijā darbojās no 1944. gada jūlija, kad tika izveidots pirmais IB Ludzā, citos apriņķos tos noorganizēja tikai 1945. gadā. IB darbības ilgums dažādās vietās bija atšķirīgs, reāli tie pastāvēja līdz 1952.–1953. gadam, atsevišķos gadījumos līdz 1955. gada beigām. Sākotnēji IB pamatsastāvu veidoja Sarkanās armijas bijušās militārpersonas, kas ieradās

Latvijā no PSRS, vietējie padomju varas aktīvisti un steigā mobilizētie civiliedzīvotāji, kas tika pieņemti darbā IB pēc LK(b)P CK un komjaunatnes pilsētu, apriņķu un pagastu organizāciju rekomendācijām vai vienkārši mobilizēti.

IB sastāvēja no nealgotā un algotā personālsastāva (vidēji no 50 līdz 80 cilvēkiem vienībā), kas galvenokārt uzturējās apriņķu centrā. Komandējošo jeb algoto sastāvu veidoja bijušās militārpersonas, demobilizētie virsnieki un instruktori. Tādu pavisam bija apmēram 3000 cilvēku. Kopējais Latvijas PSR IeTK (VDM) IB kaujinieku skaits 20. gadsimta 40. gadu otrajā pusē vidēji svārstījās no 14 500 līdz 15 000 kaujinieku. Pavisam Latvijā no 1944. gada līdz 1955. gadam IB dienestā atradās 44 000 personu.³ To precīzs skaits nav zināms. IB hierarhija un struktūra bija militāra, bet darbības funkcijas policejiskas.

Latvijas PSR IeTK (VDM) IB darbības pirmo posmu no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada decembrim raksturo vairākas īpatnības. Pirmkārt, Latvija vēl bija aktīva padomju un vācu karadarbības zona. Teritorijā, kas bija brīva no vācu karaspēka, padomju okupācijas režīms centās paātrināti izveidot IB, demobilizējot tajā ne tikai padomju aktīvistus, kuru bija maz, bet arī vietējos iedzīvotājus. Otrkārt, padomju varu Latvijā sagaidīja ārkārtīgi liels nelabvēlīgi noskaņotu iedzīvotāju slānis, vēl darbojās vācu diversantu vienības un mežos slēpās liels skaits nelegālistu. Treškārt, padomju represīvajām drošības iestādēm bija vajadzīgi vietējie kadri, kas orientētos vietējos apstākļos, pazītu teritoriju un – pats galvenais – zinātu latviešu valodu. Tādēļ Latvijas PSR IeTK (VDM) IB galvenie uzdevumi bija cīņa pret Latvijas nacionālajiem partizāniem, vācu diversantiem un spiegiem, patrulēšana apdzīvotās vietās, mežu masīvu tīrīšana, līdzdalība IeTK kaujas operācijās, masveida kratīšanas, aizturēto personu konvojēšana u.c.

Līdz 1945. gada jūnijam no Latvijas 19 apriņķiem Latvijas PSR IeTK IB bija izveidoti 13 apriņķos, bet Aizputes, Ventspils, Kuldīgas, Liepājas, Tukuma un Talsu apriņķī IB vēl nebija. Tajā laikā IB sastāvēja 11 383 kaujinieki, no kuriem 438 skaitījās rezervē.⁴

1945. gada beigās IB jau bija izveidoti visā Latvijā. Rīgā atradās vienots IB štābs. Katra apriņķa IB vidēji bija ap 800 kaujinieku. Bataljoni dalījās sešās, astoņās rotās ar 100–150 kaujiniekiem katrā. Pagastos darbojās vidēji 25–50 kaujinieku lielas nodaļas, un IB bija kļuvuši par padomju represīvo iestāžu pamatspēku Latvijas laukos cīņā pret nacionālajiem partizāniem.

Otrais posms – no 1946. gada līdz 1947. gada martam – Latvijas PSR IeTK IB darbībā iezīmējās ar vairākiem pasākumiem darba uzlabošanai. Pirmkārt, 1946. gada 24. martā Latvijas PSR IeTK pārdēvēja par Latvijas PSR Iekšlietu ministriju (IeM), bet Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisariātu par Valsts drošības ministriju. Otrkārt, iepriekšējā IB struktūra bija maz efektīva cīņai pret nacionālajiem partizāniem, tādēļ apriņķos papildus izveidoja IB operatīvās grupas vidēji ar 50 kaujiniekiem, piešķirot tiem labāku apgādi un tehnisko nodrošinājumu. Šīs grupas tika izvietotas Ludzas,

Rēzeknes, Daugavpils, Ilūkstes apriņķī, proti, vietās, kur nacionālo partizānu vienības darbojās visaktīvāk. Treškārt, LK(b)P CK uzdeva pastiprināti veikt IB personālsastāva tīrīšanu, atbrīvojot no dienesta padomju varai politiski neuzticamos un nedisciplinētos kaujiniekus. Līdz 1947. gada 1. janvārim tika atbrīvoti 950 IB kaujinieki. Vienlaikus IB palielinājās komunistu un komjauniešu īpatsvars. Ceturtkārt, šajā posmā uzlabojās IB pārtikas un bruņojuma apgāde, kā arī materiāli tehniskais nodrošinājums. Tomēr cīņās pret nacionālajiem partizāniem aiz iekšlietu karaspēka, IB aizvien palika otrajā vietā.

Trešajā darbības posmā no 1947. gada marta līdz 1955. gadam IB darbībā notika vairākas reorganizācijas. Pirmām kārtām no 1947. gada marta IB vairs nepakļāvās iekšlietu sistēmai, bet gan Latvijas PSR Valsts drošības ministrijai, kas nozīmēja tūlītēju IB personālsastāva tīrīšanu un kaujinieku politiskās lojalitātes pārbaudi. IB samazinājās nealgoto kaujinieku, bet pieauga algoto kaujinieku skaits.

Latvijas PSR VDM IB piedalījās represijās pret Latvijas iedzīvotājiem. 1949. gada 25. martā, lai nodrošinātu masu deportāciju, no 10 780 IB kaujiniekiem 9800 piedalījās šajā akcijā. No 1949. gada līdz 1951. gadam atbilstoši Latvijas PSR administratīvi teritoriālajai reformai VDM IB tika vairākkārt reorganizēti, un 1954. gada 31. decembrī 21 Latvijas rajonā bija vairs palikuši tikai 168 algotie IB kaujinieki. No 1944. gada jūlija līdz 1956. gadam IB piedalījās 702 nacionālo partizānu grupu likvidēšanā. Cīņās pret nacionālo pagrīdi bija krituši 386 IB kaujinieki.⁵

Izvērtējot IB darbību kopumā, pirmkārt, var secināt, ka padomju represīvā režīma izveidotie IB bija instruments Latvijas iedzīvotāju pakļaušanai piespiedu kolaborācijai, jo sākotnēji tajos mobilizēja lielu skaitu vietējo civiliedzīvotāju, visvairāk zemniekus. Otrkārt, Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonos no 1944. gada augusta līdz 1956. gadam bija iesaistīts ap 44 000 personu, kas līdzās PSRS IeTK/VDM regulārajam karaspēkam reāli bija liels militārs spēks padomju varas nostiprināšanā Latvijā. Treškārt, noteicošā loma IB teritoriālo vienību izveidē bija LK(b)P, kas bija ieinteresēta radīt sev politiski uzticamu un bruņotu balstu cīņai pret Latvijas nacionālajiem partizāniem. IB kā paramilitāras struktūras ar policejiskām funkcijām klātbūtne Latvijas reģionos sekmēja padomju varas nostiprināšanu Latvijā.

Pētījuma mērķi. Pirmkārt, pamatojoties uz Latvijas Valsts arhīva 1822. fonda "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni" 2. apraksta "Latvijas PSR VDM IB komandējošā sastāva personu lietas" dokumentiem, izpētīt Latvijas PSR VDM IB komandējošā jeb algotā sastāva vecuma, dzimuma, nacionālās piederības, sociālās izcelsmes, ģimenes stāvokļa, partijiskās piederības, izglītības, darbības motivācijas u.c. socioloģiskos datus. Otrkārt, pamatojoties uz pētījumā iegūtajiem datiem, sniegt plašāku ieskatu Latvijas PSR VDM IB algoto kaujinieku jeb komandējošā sastāva sociālajā portretā kā padomju represīvās struktūras fenomenā.

Avotu apskats

Pētījums balstīts uz Latvijas Valsts arhīva 1822. fonda "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni" 2. apraksta "Latvijas PSR VDM IB komandējošā sastāva personas lietas" 2825 personu dokumentu izpēti.⁶

Jāatzīmē, ka 1822. fonda 2. aprakstā esošās IB kaujinieku personas lietas ir ļoti savdabīgs vēstures avots – katra IB komandējošā sastāva kaujinieka sava veida "dienesta gaitas saraksts" ar neskaitāmiem izziņas pavaddokumentiem par katru konkrētu personu. Jāuzsver, ka Latvijas Valsts arhīvā no Latvijas PSR VDK saņemtās 2825 IB kaujinieku personas lietas nav pilnīgs VDM IB komandējošā sastāva kaujinieku personas lietu kopums, šeit atrodas tikai tās, kas saglabājušās Latvijas PSR Ministru padomes VDK 10. daļā (arhīvā) un vēlāk tika nodotas Latvijas Valsts arhīvā. Piemēram, to IB kaujinieku, kas vēlāk no valsts drošības orgāniem pārgāja uz iekšlietu sistēmu, dokumenti par dienesta laiku VDM IB glabājas personas lietās citos arhīvos, un to skaits līdz šim nav apzināts.

Pamatā pētījumā izmantota informācija, ko sniedz personas lietu galvenie dokumenti: **Personas kadru uzskaites lapa** (*Лишний листок по учёту кадров* – krievu val.), kas sastāv no 33 pozīcijām ar jautājumiem (uzvārds, vārds, tēvavārds, dzimums, dzimšanas mēnesis un gads, dzimšanas vieta, tautība, vecāku sociālais stāvoklis, personas sociālais stāvoklis, partijas piederība, dalība organizācijās, izglītība, dalība karā u.tml.).⁷

PSRS (LPSR) VDM sevišķa norīkojuma darbinieka anketa (*Anketa rabotņika MGB specialnogo naznačeniija* – krievu val.). Tās ir dažāda veida un nosaukuma, taču būtība nemainījās. No 52 pozīcijām sastāvošā 15 lappušu anketa, lai gan dublēja iepriekšējās anketas jautājumus, tomēr bija plašāka un izvērstāka. Šajā anketā ietverti jautājumi par personas sodāmību, vai bijušas zaudētas balsttiesības, vai bijis ārzemēs un kādos apstākļos, vai radi dzīvo ārzemēs, armijā dienējošiem sīks dienesta gaitas saraksts, bijušajiem PSRS leTK, vēlāk VDTK un VDM darbiniekiem detalizēts darbības apraksts šajos orgānos utt.⁸

Autobiogrāfijas. Tās rakstītas gan krievu, gan latviešu valodā, gan arī tulkotas no latviešu uz krievu valodu. Iznīcinātāju bataljonu kaujinieku pašrocīgi rakstītās autobiogrāfijas ir vērtīgs izziņas avots ar to, ka vairumā gadījumu atspoguļo motivāciju, kādēļ tā vai cita persona ir vēlējusies iestāties dienestā VDM iznīcinātāju bataljonā. Tā, piemēram, kāda Valkas apriņķa IB iznīcinātāja autobiogrāfijā norādīts, ka viņš kara laikā nosūtīts spaidu darbos uz Vāciju, atgriezies Latvijā, kļuvis par Valkas pagasta milicijas inspektora palīgu, vēlāk VK(b)P biedru un Iznīcinātāju bataljona vada komandieri.⁹

Atsevišķos gadījumos pētījumā izmantota informācija, ko sniedza cita veida personas lietu dokumenti.

Pētījuma procedūra, metodika un datu analīzes tehnika

Kā jau minēts, konkrētā pētījuma izpētes objekts jeb reprezentācijas izlases kopums ir 2825 personas lietu dokumentos sniegtā informācija par 2825 Latvijas PSR VDM IB komandējošā un operatīvā algotā sastāva kaujiniekiem, tas ir, 100 procenti izlases kopuma no LVA esošām personas lietām. Datu kopums ir apjomīgs un, pēc autora ieskatiem, pietiekams, lai veiktu struktūranalīzi. IB kaujinieku personas lietu tipveida dokumenti (anketas) atviegloja apstrādājamo datu formatizāciju.

Datu analīzes tehnika

Saskaņā ar pētījuma izvirzītajiem mērķiem izstrādāti datu atlasē kritēriji un datu atlasē algoritms ar šādiem parametriem: 1) uzvārds, vārds, tēvavārds; 2) dzimšanas gads (vecuma struktūra); 3) arhīva lietas numurs; 4) dzimums (vīrietis, sieviete); 5) dzimšanas vieta (Latvijas iedzīvotājiem – pēc apriņķa; PSRS iedzīvotājiem – pēc federācijas subjekta – republika, autonomā republika, apgabals); 6) tautība (pēc IB kaujinieka norādītās tautības); 7) sociālā izcelsme (strādnieks, zemnieks, kalpotājs); 8) izglītība (vispārējā, speciālā, nepabeigta augstākā, augstākā); 9) ģimenes stāvoklis (neprecējies, precējies, šķīries, atraitnis); 10) partijiskā piederība (VK(b)P biedrs, VK(b)P biedra kandidāts, VLKJS biedrs, bezpartijiskais); 11) pirmā dienesta vieta un iestāšanās gads IB (algotā amatā IB komandējošā sastāvā, operatīvajā vadā brīvprātīgi vai norīkots no LK(b)P, LLKJS vai citām struktūrām); 12) izstāšanās gads no IB un tās iemesls (pēc paša vēlēšanās, neatbilstība amatam, iesaukts padomju armijā, štatu samazināšanas dēļ, ģimenes apstākļu dēļ, sakarā ar pāreju citā darbā, arestēts vai tiesāts, miris, pensijā, atvaļināts veselības stāvokļa dēļ, iestājies mācību iestādē).

Izpētes kontingents tipoloģizēts un formatizēts. Pētījumam izmantota firmas *Microsoft* piedāvātā datu apstrādes programma *Microsoft Office Application (Access 2000)*. Datus izskaitļojis pētījuma autors.

Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva struktūranalīze

Latvijas PSR VDM IB sastāvs. Vispārējs apskats

Rakstam atvēlētā viena autorloksne ir par maz, lai sniegtu detalizētu Latvijas PSR VDM IB komandējošā algotā sastāva struktūranalīzi. Šķiet, ka tas būtu plašāka pētījuma vērts. Šajā pētījumā sniegts vispārējs apskats. Runājot par IB komandējošā jeb algotā sastāva kaujinieku vecuma struktūru, par atskaites punktu aprēķinos ņemts 1950. gads, kad saskaņā ar Latvijas PSR VDM ministra J. Vēvera 1950. gada 14. janvāra direktīvu nr. 1/70-ss VDM IB struktūras tika nodotas VDM rajonu daļu pakļautībā,¹⁰ jo pēc Latvijas

administratīvi teritoriālās reformas Latvijas PSR VDM IB agrākie apriņķu, starppagastu un operatīvie vadi ar visu kaujinieku sastāvu pārgāja VDM rajonu daļu pakļautībā.¹¹ Ar šo reorganizāciju sākās štatu samazināšana un IB algoto kaujinieku skaits struktūrvienībās strauji samazinājās.

Reorganizācija beidzās 1954. gada 17. jūlijā ar Latvijas PSR MP VDK direktīvo norādījumu nr. 23-ss par IB vienību likvidāciju, kādēļ no rajonu VDK daļām pakāpeniski atvaļināja pēdējos IB komandējošā un algotā štata kaujiniekus.¹²

Vecuma struktūra

Pētījumā IB komandējošā sastāva vecuma struktūras aprēķini veikti attiecībā pret 1950. gadu.

1. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā algotā sastāva
vecuma struktūra**

Vecuma grupas	Skaitis	Procenti
1879.–1890. gadā dzimušie, vecums 60–71 gads	18	0,7
1891.–1900. gadā dzimušie, vecums 50–59 gadi	95	3,4
1901.–1910. gadā dzimušie, vecums 40–49 gadi	277	9,8
1911.–1920. gadā dzimušie, vecums 30–39 gadi	546	19,3
1921.–1930. gadā dzimušie, vecums 20–29 gadi	1504	53,2
1931.–1936. gadā dzimušie, vecums 18–24 gadi	385	13,6
Kopā	2825	100,0

Vislielākais skaits Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva dalībnieku bija mobilizācijai pakļauto un karadienestā iesaucamo grupā, t.i., kaujinieki vecumā no 20 līdz 29 gadiem, pavisam 1504 kaujinieki jeb 53,2 procenti. Seko vecuma grupa no 30 līdz 39 gadiem, kopā 546 kaujinieki jeb 19,3 procenti, un kaujinieki vecumā no 40 līdz 49 gadiem, kopā 277 kaujinieki jeb 9,8 procenti no IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku skaita. Vecākais VDM IB algotā sastāva kaujinieks bijis 1879. gadā Ukrainā dzimušais zemnieks Andrejs Dolbijevs ar trīs klašu izglītību. Viņš strādāja VDM Rīgas apriņķa IB par kurpnieku un tika atvaļināts 1950. gadā pēc paša vēlēšanās.¹³

No Latvijā dzimušajiem VDM IB algotā sastāva kaujiniekiem vecākais bijis Daugavpils apriņķī dzimušais polis, VK(b)P biedrs Jānis Dombrovskis, kuru vecuma dēļ (71 gads) kā neatbilstošu dienestam atbrīvoja no VDM Apes rajona IB operatīvā kaujas vada 1952. gadā.¹⁴

Gados jaunākā VDM rajonu daļas IB algotā sastāva kaujinieku grupa bija no 1931. līdz 1936. gadam dzimušie 18–24 gadus veci 385 kaujinieki jeb 13,6 procenti no kopskaita. Tos kā vienus no pēdējiem Siguldas, Gulbenes, Alojās, Smiltenes, Preiļu, Aizputes, Gaujienas u.c. VDM rajonu nodaļas IB atvaļināja 1953.–1954. gadā sakarā ar štatu samazināšanu vai arī iesaukumu Padomju armijā.¹⁵ Paši jaunākie IB algotā sastāva kaujinieki bija 1936. gadā dzimušie – ukraiņis Ernests Dančausks no VDM Preiļu rajona daļas IB,¹⁶ krievs Viktors Ivanovs, kas bija ieradies Latvijā no Smoļenskas apgabala un dienēja VDM Jēkabpils rajona IB,¹⁷ un Jēkabpils apriņķī dzimušais krievs Fjodors Ivkins, kas dienēja VDM Auces rajona Iznīcinātāju bataljonā.¹⁸ Visi trīs drīz vien pēc iestāšanās darbā tika atvaļināti štatu samazināšanas un IB vienību likvidācijas rezultātā.

Dzimuma struktūra

Latvijas PSR VDM IB komandējošā jeb algotā sastāva 2825 kaujinieki pēc dzimuma dalījās šādi: 2719 bija vīrieši, kas veidoja 96,2 procentus no kopskaita, un 106 sievietes, t.i., 3,8 procenti. Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku ģimenes stāvoklis attēlots 2. tabulā.

2. tabula

Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku sadalījums pēc dzimuma un ģimenes stāvokļa (2825 personas)

Dzimums	Precējušies		Šķīrušies		Atrairņi		Neprecējušies		Kopā
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%	
Vīrieši	1064	37,7	6	0,2	5	0,2	1644	58,2	2719
Sievietes	64	2,3	1	0,0	7	0,2	34	1,2	106
Kopā	1128	40,0	7	0,2	12	0,4	1678	59,4	2825

No 2719 Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā štata kaujiniekiem vīriešiem 1064 (jeb 37,7 procenti) bija precējušies, seši (0,2%) bija šķirti, pieci (0,2%) bija atrairņi, bet vairums – 1644 kaujinieki jeb 58,2 procenti bija neprecējušies. Pavisam no 2825 personām 1128 jeb 40,0 procenti bija ģimenes cilvēki, 19 (0,6%) bija šķirteni un atrairņi, bet vairums – 1678 jeb 59,4 procenti nebija precējušies.

No 106 Latvijas PSR VDM IB strādājošām sievietēm (to skaitā 13 latvietes) 64 jeb 2,3 procenti bija precējušās, viena šķirta, septiņas sievietes (0,2%) bija atraitnes un 34 sievietes (1,2%) nebija precējušās. Kopumā par Latvijas PSR VDM IB algotā sastāva strādājošām sievietēm jāatzīmē, ka tās veidoja 3,75 procentus no IB komandējošā un algotā štata, kas nav visai liels skaitlis. Vairumā gadījumu sievietes VDM IB strādāja dažādus saimnieciskus darbus – par apkopējām, pavārēm, veļas mazgātājām, reģistratorēm, revidentēm, grāmatvedēm, kadru inspektorēm, kā arī citos amatos.

Apkopējas bija nepieciešamas vai ikvienā IB,¹⁹ tādēļ to skaits ir vislielākais. Jāatzīmē, ka vēlmi strādāt IB lielākoties tomēr izteica sievietes darbības vecumā, ar bērniem, kuri bija jāuztur un jāskolo, kā arī vecāka gadagājuma sievietes, kuras nevarēja citur atrast darbu. Tā, piemēram, Ņina Aleksandrova Balvu rajona IB strādāja no 1950. gada līdz 1952. gadam un amatu savienošanas kārtībā pildīja apkopējas un veļas mazgātājas darbu.²⁰

Liels pieprasījums bija pēc kvalificētām pavārēm. Tā, piemēram, Uljana Maļceva 1950. gada 13. septembrī lūdza pieņemt viņu darbā par pavāri.²¹ Un viņu steidzami arī pieņēma, lai gan pirms tam bija jāveic speciāla pārbaude un jāievāc ziņas, lai noskaidrotu viņas politisko lojalitāti varas režīmam. Trešā nozīmīgākā IB nodarbināto sieviešu grupa bija grāmatvedes-revidentes un kasieres. Tā, piemēram, Valentīna Bogdanova, kas 1945.–1946. gadā Rīgā bija beigusi sešu mēnešu grāmatvežu kursus, vēlāk uzkrājusi grāmatveža pieredzi dažādās darbavietās, 1953. gadā sāka strādāt VDM Daugavpils rajona IB par grāmatvedi drīz vien pēc lūguma iesniegšanas.²² Jāatzīmē, ka nepieciešamās sieviešu profesiju speciālistes darbā IB tika pieņemtas visai ātri un tikai pēc tam veica speciālo pārbaudi par piemērotību dienestam valsts drošības iestādēs. Arī sievietēm – IB kaujiniecēm bija jāizpilda “LPSR VDM speciāla norīkojuma darbinieka anketa”, “Kadru uzskaites lapa”, jāsniedz detalizētas ziņas par radniekiem, iepriekšējām darbavietām utt.²³ Tās, kuras neizturēja stingros atlases kritērijus valsts drošības orgānos, drīz vien tika atvaļinātas kā nepiemērotas dienestam.

Analizējot Latvijā dzimušo Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku skaitu (3. tabula), konstatējam, ka no 106 IB strādājošām sievietēm 17 dzimušas Latvijā (13 latvietes, četras krievietes): no Abrenes apriņķa – četras (0,3%), Aizputes apriņķa – viena (0,1%), Cēsu apriņķa – viena (0,1%), Daugavpils apriņķa – divas (0,2%), Ludzas apriņķa – divas (0,2%), Madonas apriņķa – viena (0,1%), Rēzeknes apriņķa – trīs (0,2%), Rīgas pilsētas – viena (0,1%), Valmieras apriņķa – divas (0,2%). 89 sievietes bija iebraukušas no PSRS reģioniem. Tātad varam secināt, ka Latvijā dzimušās sievietes ne īpaši aktīvi un nelabprāt pieteicās darbā Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonos.

3. tabula

**Latvijā dzimušo Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva
kaujinieku dzimuma struktūra (1244 personas) 1950. gadā**

Apriņķis*	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Abrenes	108	8,7	4	0,3	112	9,0
Aizputes	31	2,5	1	0,1	32	2,6
Bauskas	18	1,4	–	0,0	18	1,4
Cēsu	18	1,4	1	0,1	19	1,5
Daugavpils	190	15,3	2	0,2	192	15,4
Ilūkstes	60	4,8	–	0,0	60	4,8
Jelgavas	36	2,9	–	0,0	36	2,9
Jēkabpils	40	3,2	–	0,0	40	3,2
Kuldīgas	22	1,8	–	0,0	22	1,8
Liepājas	43	3,5	–	0,0	43	3,5
Ludzas	127	10,2	2	0,2	129	10,4
Madonas	19	1,5	1	0,1	20	1,6
Rēzeknes	219	17,6	3	0,2	222	17,8
Rīgas	63	5,1	–	0,0	63	5,1
Rīgas pilsēta	77	6,2	1	0,1	78	6,3
Talsu	14	1,1	–	0,0	14	1,1
Tukuma	12	1,0	–	0,0	12	1,0
Valkas	45	3,6	–	0,0	45	3,6
Valmieras	45	3,6	2	0,2	47	3,8
Ventspils	40	3,2	–	0,0	40	3,2
Kopā	1227	98,6	17	1,5	1244	100,0

* Pēc Latvijas Republikas pirms okupācijas teritoriālā iedalījuma – 19 apriņķu, atsevišķi izdalīta Rīgas pilsēta (1244 personas).

Piezīme. Šajā, kā arī dažās citās tabulās dažu aiļu skaitļi nesakrīt ar saskaitāmo kopējo summu skaitļu noapaļošanas dēļ.

Cita aina paveras, ja aplūkojam 1227 Latvijā dzimušo vīriešu – VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku skaitu. Visvairāk dzimuši Rēzeknes – 219 (17,6%), Daugavpils – 190 (15,3%), Ludzas – 127 (10,2%) un Abrenes – 108 (8,7%) apriņķī. Tas liek

domāt, ka šajos četros Latgales apriņķos dzimušie vīrieši visaktīvāk iesaistījās VDM IB darbā. Savukārt vismazāk Latvijā dzimušo IB kaujinieku bija Tukuma – 12 (1%), Talsu – 14 (1,1%), Bauskas – 18 (1,4%) un Cēsu – 18 (1,4%) apriņķī. Tātad šajos apriņķos dzimušie vīrieši ne pārāk vēlējās iesaistīties VDM IB darbā.

Nacionālais sastāvs

Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva 2825 kaujinieku vidū bija dažādu tautību pārstāvji, kas pēc padomju otrās okupācijas masveidā ielūda Latvijā. Pavisam IB strādāja 22 tautību pārstāvji (sk. 4. tabulu). No 2825 kaujiniekiem 1244 bija Latvijā dzimuši iedzīvotāji (sk. 5. tabulu), bet 1581 kaujinieks – dažādu tautību iebrāucēji, kas pēckara posmā ar migrantu masu ieradās Latvijā no PSRS republikām, autonomajām republikām un apgabaliem.

Ziņas par kaujinieku nacionalitāti sakopotas no anketām, kuras snieguši paši kaujinieki. Cita starpā, ir arī kuriozi. Tā, piemēram, Pēteris Tadeuševs kadru uzskaites anketā ailē “Nacionalitāte” ierakstījis “katolis”;²⁴ Ivans Podgornijs savā anketā ierakstījis “pareizticīgais”,²⁵ bet Francis Stīvreņš – “latglatvietis”.²⁶ Pētījuma autoram, salīdzinot citus dokumentus ar personas lietām, tomēr izdevās noskaidrot šo personu tautību.

Pēc nacionālā sastāva VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku vidū visvairāk bija krievu – 1720 kaujinieku jeb 60,9 procenti no kopējā skaita (1639 vīrieši (58%), 81 sievietes (2,9%)). Otrā lielākā grupa bija latvieši – 804 jeb 28,5 procenti (791 vīrietis (28%), 13 sievietes (0,5%)). Pēc skaita trešajā vietā ukraiņi – 121 jeb 4,3 procenti (119 vīrieši (4,2%), 2 sievietes (0,1%)). Ceturtā grupa baltkrievi – 95 jeb 3,4 procenti (90 vīrieši (3,2%), 5 sievietes (0,2%)). Pārējās tautības skaita ziņā bija mazāk par vienu procentu.

Pētījums rāda, ka Latvijā dzimušo un dzīvojošo 1244 Latvijas PSR VDM IB komandējošo un algoto kaujinieku nacionālajā sastāvā (sk. 5. tabulu) skaita ziņā dominē latvieši – 733 jeb 58,0 procenti, otrajā vietā ir krievi – 457 jeb 36,7 procenti, trešajā vietā baltkrievi – 23 jeb 1,9 procenti, ceturtajā vietā ir poļi – 19 jeb 1,5 procenti, piektajā vietā ir ebreji – septiņi jeb 0,6 procenti, sestie ir lietuvieši – četri jeb 0,3 procenti, septītajā vietā viens igauņis, t.i., 0,1 procenti. Visvairāk IB strādājošo latviešu bija dzimuši Rīgā, Rēzeknes, Rīgas, Daugavpils, Valmieras un Ludzas apriņķī, bet Latvijā dzimušo krievu – Rēzeknes, Daugavpils, Ludzas un Abrenes apriņķī. Šie skaitļi rāda tikai to Latvijas vietējo iedzīvotāju aktivitātes tendenci pēc dzimšanas vietām, kuri ieskaitīti VDM IB algotajā štātā, bet ne kopējo ainu. Tādēļ profesoram H. Strodam, kas savā pētījumā par nacionālajiem partizāniem norāda, ka apriņķu IB (domāts viss IB personālsastāvs) kaujinieku nacionālais sastāvs caurmērā bijis atbilstošs apriņķu

4. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva
kaujinieku tautība (2825 personas)**

Tautība	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Krievi	1639	58,0	81	2,9	1720	60,9
Latvieši*	791	28,0	13	0,5	804	28,5
Ukraiņi	119	4,2	2	0,1	121	4,3
Baltkrievi	90	3,2	5	0,2	95	3,4
Poļi	30	1,1	1	0,0	31	1,1
Lietuvieši	10	0,4	1	0,0	11	0,4
Tatāri	10	0,4	–	0,0	10	0,4
Ebreji	9	0,3	2	0,1	11	0,4
Čuvaši	4	0,1	–	0,0	4	0,1
Gruzīni	2	0,1	–	0,0	2	0,1
Marieši	2	0,1	–	0,0	2	0,1
Karēļi	2	0,1	–	0,0	2	0,1
Somi	2	0,1	–	0,0	2	0,1
Igauņi	1	0,0	1	0,0	2	0,1
Moldovi	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Udmurti	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Burjati	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Kazahi	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Adigeji	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Baškīri	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Azerbaidžāņi	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Osefīni	1	0,0	–	0,0	1	0,0
Kopā	2719	96,1	106	3,8	2825	100,0

* No 804 latviešiem, kas darbojās Latvijas PSR VDM IB komandējošajā un algotajā sastāvā, 71 bija etniskais latvietis, kas iebrauca no PSRS reģioniem Latvijā; 733 bija Latvijā dzimušie un dzīvojošie latvieši.

5. tabula

**Latvijā dzimušo un dzīvojošo Latvijas PSR VDM IB komandējošo un algoto
kaujinieku tautība**

Aprinķis*	Latvieši	Krievi	Poļi	Lietu- vieši	Ebreji	Balt- krievi	Igaunī	Kopā aprinķī
Abrenes	46	65	1	–	–	–	–	112
Aizputes	32	–	–	–	–	–	–	32
Bauskas	18	–	–	–	–	–	–	18
Cēsu	19	–	–	–	–	–	–	19
Daugavpils	60	107	8	1	2	14	–	192
Ilūkstes	16	36	4	–	1	3	–	60
Jelgavas	32	4	–	–	–	–	–	36
Jēkabpils	29	10	–	–	1	–	–	40
Kuldīgas	20	1	–	1	–	–	–	22
Liepājas	42	–	–	1	–	–	–	43
Ludzas	53	71	1	–	1	3	–	129
Madonas	19	1	–	–	–	–	–	20
Rēzeknes	82	135	3	–	–	2	–	222
Rīgas	56	6	1	–	–	–	–	63
Rīgas pilsēta	60	13	1	1	2	1	–	78
Talsu	11	2	–	–	–	–	1	14
Tukuma	12	–	–	–	–	–	–	12
Valkas	39	6	–	–	–	–	–	45
Valmieras	47	–	–	–	–	–	–	47
Ventspils	40	–	–	–	–	–	–	40
Kopā	733	457	19	4	7	23	1	1244
% no kopskaita (1244 personas)	58,9	36,7	1,5	0,3	0,6	1,9	0,1	100,0

* Pēc Latvijas Republikas teritoriālā iedalījuma, kāds pastāvēja līdz 1940. gada 17. jūnijam. Izlases kopums – 1244 personas.

iedzīvotāju nacionālajam sastāvam,²⁷ var piekrist tikai daļēji, jo VDM IB komandējošā algotā sastāvā kopumā īpatsvara proporcija starp latviešiem un cittautiešiem bija viens pret divi (sk. 4. tabulu). Jāatzīst, ka no pēdējiem vairums tomēr bija migranti no Padomju Savienības.

Sociālā izcelsme

Pēc sociālās izcelsmes no Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva 2825 kaujiniekiem 1963 kaujinieki (69,5%) bija cēlušies no zemniekiem, 786 kaujinieki (27,8%) – no strādniekiem un 76 (2,7%) – no kalpotājiem (sk. 6. tabulu).

6. tabula

Latvijas PSR VDM IB komandējošo un algoto kaujinieku sastāvs pēc sociālās izcelsmes (1950. gads)

Dzimums	Zemnieki		Strādnieki		Kalpotāji		Kopā
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	
Vīrieši	1891	67,0	762	27,0	66	2,3	2719
Sievietes	72	2,5	24	0,8	10	0,4	106
Kopā	1963	69,5	786	27,8	76	2,7	2825

No 2719 vīriešiem 1891 bija cēlies no zemniekiem (67,0%), 762 (27,0%) – no strādniekiem, 66 kaujinieki (2,3%) – no kalpotājiem.

No 106 sievietēm 72 (2,5%) bija cēlušās no zemniekiem, 24 (0,8%) no strādniekiem, 10 sievietes (0,4%) no kalpotājiem.

Izglītība

Gan Latvijā dzimušo, gan no PSRS republikām un apgabaliem iebraukušo Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku vidū vispārējā izglītība bija dažādā līmenī – gan nepilna pamatskola (daži mācību gadi), gan nepabeigta vidējā izglītība. Vairumā gadījumu no PSRS iebraukušie izglītību bija ieguvuši rūpnīcu un fabriku skolās, kur līdztekus arodapmācībai apguva arī pamatzglītības elementārākās prakses un iemaņas. Tas pats attiecināms uz speciālo, augstāko vai nepabeigtu augstāko izglītību (sk. 7. tabulu). Daudzu IB kaujinieku izglītošanos bija pārtraukuši visai sarežģītie ģimenes un sociālie apstākļi, kā arī karš. Sarkanajā armijā dienējušās, no PSRS Latvijā iebraukušās atvaļinātās militārpersonas vairumā gadījumu savu profesionālo izglītību bija ieguvušas armijas dažāda līmeņa instruktoru skolās unursos.

7. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku
vispārējā izglītība (2825 personas)**

Iegūtā izglītība	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Analfabēti	9	0,3	4	0,1	13	0,5
1 klase	20	0,7	3	0,1	23	0,8
2 klases	143	5,0	8	0,3	151	5,3
3 klases	237	8,4	8	0,3	245	8,7
4 klases	719	25,5	16	0,6	735	26,0
5 klases	413	14,6	8	0,3	421	14,9
6 klases	443	15,7	7	0,2	450	15,9
7 klases	523	18,5	28	1,0	551	19,5
8 klases	101	3,6	8	0,3	109	3,9
9 klases	68	2,4	6	0,2	74	2,6
10 klases	43	1,5	10	0,4	53	1,9
Kopā	2719	96,2	106	3,8	2825	100,0

Kā liecina apkopotie skaitļi tabulā, tad abas dzimuma grupas visvairāk bija ieguvušas četru un sešu klašu izglītību, kas pēc tālaika kritērijiem atbilda pamatskolas vai nepabeigtas vidusskolas izglītībai. Četru klašu izglītība bija 735 kaujiniekiem (26%) no to kopskaita. Septiņu klašu izglītība bija 551 kaujiniekam (19,5%). Sešas klases bija beiguši 450 kaujinieki (15,9%), piecas klases – 421 (14,9%). Latvijā dzimušo un augušo VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku lielākajai daļai bija pamatskolas vai nepabeigta pamatskolas izglītība.

Speciālā izglītība (tehnikums, karaskola, milicijas skola) bija 434 kaujiniekiem jeb 15,4 procentiem kaujinieku (sk. 8. tabulu). Tehnikumu bija beiguši 212 vīrieši un 16 sievietes, kopā 8,1 procents kaujinieku. Karaskolā bija mācījies 201 (7,1%) kaujinieks, turklāt visai liels skaits bija beidzis kara laika karaskolas pēc saīsinātās programmas. Milicijas skolu bija beiguši tikai pieci kaujinieki jeb 0,2 procenti kaujinieku.

No 2825 Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem augstāko izglītību (augstākā civilā, augstākā militārā, augstākā politiskā, augstākā VDTK/VDM) bija ieguvuši 50 (47 vīrieši un trīs sievietes) jeb 1,8 procenti kaujinieku (sk. 9. tabulu).

8. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku
speciālā izglītība (2825 personas)**

Mācību iestāde	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Tehnikums	212	7,5	16	0,6	228	8,1
Karaskola*	200	7,1	1	0,0	201	7,1
Milicijas skola	5	0,2	–	0,0	5	0,2
Kopā	417	14,8	17	0,6	434	15,4

* Karaskolu beigušo Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku skaitā pētījumā iekļauti arī kara laikā militārajosursos pēc saīsinātā karaskolas apmācības kursa virsnieku izglītību ieguvušie.

Augstāko civilo izglītību pirms kara vai kara laikā bija ieguvuši filologi, inženieri, ekonomisti, celtnieki u.c. Tā, piemēram, Nīna Haustova, kas 1947.–1948. gadā strādāja VDM Talsu apriņķa IB par rēķinvedi, pēc profesijas bija skolotāja, beigusi Taškentas pedagoģisko institūtu;²⁸ Nīna Morgena beigusi Maskavas tekstilrūpniecības institūtu;²⁹ baltkrieviete Jadviga Borodzuļa, kas strādāja VDM Rīgas apriņķa IB par defektu novēršanas kontrolieri, savulaik bija beigusi Ļeņingradas Ķīmijas un farmācijas institūtu.³⁰

Augstākā militārā izglītība bija septiņiem (0,2%) algotā sastāva kaujiniekiem, augstākā politiskā (piemēram, Marksisma-ļeņinisma institūts) – 24 (0,8%). Militārpersonas ar augstāko militāro izglītību zināšanas galvenokārt bija papildinājušas ar frontes pieredzi kara laikā.

Augstākā čekistu jeb VDTK/VDM izglītība bija tikai četriem (0,1%) Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem. Piemēram, ukraiņis Pjotrs Ļevčenko – no 1947. gada līdz 1954. gadam VDM Liepājas apriņķa IB štāba priekšnieks – savulaik bija beidzis augstāko M. Kirova vārdā nosaukto PSRS IeTK robežapsardzības karaskolu Ordžonikidzē.³¹ To pašu skolu bija beidzis Aleksandrs Borzihs – VDM Ogres apriņķa IB Lauberes vada komandieris 1949.–1950. gadā.³² Latvietis Nikodims Karasevs-Elkšne, kas no 1946. gada līdz 1949. gadam bija VDM Rēzeknes apriņķa IB štāba priekšnieks, 1932. gadā bija beidzis Maskavas Valsts augstāko politiskās pārvaldes robežapsardzības skolu un Smerš augstāko virsnieku kursus.³³ VDM Krāslavas un Alsungas rajona IB komandieris no 1950. gada līdz 1954. gadam Dmitrijs Siņicins bija beidzis Ļeņingradas Vorosilova vārdā nosaukto IeTK augstāko karaskolu.³⁴

9. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku
augstākā izglītība (2825 personas)**

Izglītības veids	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Civilizglītība	12	0,4	3	0,1	15	0,5
Militārā izglītība	7	0,2	–	0,0	7	0,2
Augstākā politiskā izglītība	24	0,8	–	0,0	24	0,8
Augstākā VDTK/VDM izglītība	4	0,1	–	0,0	4	0,1
Kopā	47	1,5	3	0,1	50	1,6

Nepabeigta augstākā izglītība (civilā, militārā, politiskā un VDTK/VDM) bija 53 VDM IB kaujiniekiem (50 vīrieši un trīs sievietes) jeb 1,9 procentiem no komandējošā un algotā kaujinieku kopskaita (sk. 10. tabulu).

No tiem nepabeigta augstākā civilizglītība bija 15 kaujiniekiem (0,5%), nepabeigta augstākā militārā izglītība – diviem kaujiniekiem (0,1%), nepabeigta augstākā politiskā izglītība – 31 kaujiniekam (1,1%), nepabeigta augstākā VDTK/VDM izglītība pieciem kaujiniekiem (0,2%). Kā galveno iemeslu augstākās izglītības pārtraukšanai IB kaujinieki savās autobiogrāfijās norāda Vācijas un PSRS karu.³⁵

10. tabula

**Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku
nepabeigta augstākā izglītība (2825 personas)**

Izglītības veids	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Civilizglītība	12	0,4	3	0,1	15	0,5
Militārā izglītība	2	0,1	–	0,0	2	0,1
Augstākā politiskā izglītība	31	1,1	–	0,0	31	1,1
Augstākā VDTK/VDM izglītība	5	0,2	–	0,0	5	0,2
Kopā	50	1,8	3	0,1	53	1,9

Partijas piederība

Pēc partijas piederības no Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva 2825 kaujiniekiem 348 jeb 12,3 procenti bija VK(b)P biedri, 117 jeb 4,1 procenti VK(b)P biedra kandidāti, 884 jeb 31,3 procenti VLKJS biedri un 1476 jeb 52,2 procenti bija bezpartijiskie (sk. 11. tabulu).

11. tabula

Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku partijas piederība

Partijas piederība	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
VK(b)P biedri	343	12,1	5	0,2	348	12,3
VK(b)P biedra kandidāti	113	4,0	4	0,1	117	4,1
VLKJS biedri	864	30,6	20	0,7	884	31,3
Bezpartijiskie	1399	49,5	77	2,7	1476	52,2
Kopā	2719	96,2	106	3,7	2825	100,0

No 2719 vīriešiem 343 (12,1%) bija VK(b)P biedri, 113 (4,0%) VK(b)P biedra kandidāti, 864 (30,6%) VLKJS biedri un 1399 (49,5%) bezpartijiskie. No 106 VDM IB strādājošām sievietēm tikai piecas bija VK(b)P biedres, četras VK(b)P biedra kandidātes, 20 VLKJS biedres, 77 bija bezpartijiskas. Tātad, lai kā LK(b)P CK, pilsētu un apriņķu (vēlāk rajonu) komitejas 40. gadu beigās – 50. gadu sākumā centās nostiprināt Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva rindas ar "idejiskiem kadriem", tomēr bezpartijisko algoto kaujinieku bija vairāk par pusi. No tā secināms, ka vairums kaujinieku (izņemot augstāko vadību) VDM IB stājās nevis politiskās pārliecības dēļ, bet gan citu motīvu vadīti (atalgojums, uzturnauda, privilēģijas utt.).

Motivācija, kādēļ iestājās VDM IB

Kaujinieku motivācija, sākotnēji iestājoties Latvijas PSR IeM, vēlāk – 1947. gadā sakarā ar pāreju VDM IB algotā sastāva štatā, bija dažāda. Vairumā gadījumu tomēr cilvēkus piesaistīja garantētā uzturnauda, pārtika un apģērbs, jo kopš 1946. gada 13. marta ar Latvijas PSR IeM direktīvu nr. 836-ss bija dots norādījums izveidot IB algotās operatīvās grupas.³⁶ Daudzi līdz tam nealgotie IB vadu kaujinieki piekrita tajos iestāties tieši atalgojuma dēļ. Alga ierindas algotajam IB kaujiniekam 1947. gadā bija 200 rubļu mēnesī, ar pilnu apgādi un uzturnaudu, kas smagajos pēckara gados nebūt nebija mazsvarīgi.

Sākot ar 1950. gadu, mainot administratīvo iedalījumu no apriņķiem uz rajoniem, agrākie apriņķu starppagastu IB operatīvie vadi pārgāja Latvijas PSR VDM rajonu daļu pakļautībā un IB algotais sastāvs savukārt to pārziņā. Visos Latvijas PSR rajonos VDM IB komandējošā un algotā sastāva vienkāršā kaujinieka alga kopā ar pārējo apgādi un uzturādu vidēji bija pieaugusi līdz 475 rubļiem mēnesī.³⁷ Nākamajos gados šāds atalgojums saglabājās, pieauga vienīgi uzturāda. 1954. gada jūlijā komandējošā sastāva mēnešalga bija šāda: bataljona komandierim (tādu bija 12) 955 rubļi, operatīvā vada komandierim (tādi bija deviņi) – 715 rubļu, autovadītājiem (12) – 750 rubļu, algotajiem kaujiniekiem (169) – 475 rubļi mēnesī. Vecākais operatīvais pilnvarotais kadru jautājumos saņēma 1500 rubļu, grāmatvedis – 1100 rubļu, noliktavas pārziņis – 700 rubļu, apkopēja – 450 rubļu mēnesī.³⁸

Sociālais nodrošinājums, garantēta alga, uzturs un apģērbs, varas apziņa, ierocis – tie bija pietiekami svarīgi argumenti, lai jauni cilvēki vai cilvēki aktīvajā darbības vecumā pieteiktos darbā Latvijas PSR VDM IB algotajā sastāvā brīvprātīgi (sk. 12. tabulu).

12. tabula

Kaujinieku iestāšanās motivācija Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku vienībās

Motivācija	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Norīkots darbā no LK(b)P vai LĻKJS	33	1,2	–	0,0	33	1,2
Iestājies brīvprātīgi	2686	95,0	106	3,8	2792	98,8
Kopā	2719	96,2	106	3,8	2825	100,0

No 2825 VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem 2792 jeb 98,8 procenti IB bija iestājušies brīvprātīgi, 33 (1,2%) bija norīkoti darbā IB ar LK(b)P CK vai LĻKJS CK, apriņķu, vēlāk rajonu komiteju rekomendācijām, nosūtījumiem.³⁹ Protams, ir iespējams, ka ar rekomendācijām nosūtīto skaits varētu būt bijis lielāks, tomēr ne visās VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku personas lietās šādas liecības ir saglabājušās. Pamatā partijas komiteju nosūtījumi attiecās uz IB komandieru vietniekiem politiskās audzināšanas darbā. Attiecīgo apriņķu, pilsētu LK(b)P komiteju akcepts bija vajadzīgs IB komandieru, viņu vietnieku un štāba priekšnieku apstiprināšanai amatā. Tā, piemēram, LK(b)P Ludzas apriņķa komiteja biroja sēdē 1946. gada 29. augustā par Ludzas apriņķa IB štāba priekšnieku rekomendēja Pēteri Jevdokimovu.⁴⁰ LK(b)P Daugavpils apriņķa komiteja 1948. gada 1. novembra biroja sēdē par Daugavpils

apriņķa IB komandieri apstiprināja Vladimiru Ivanovu.⁴¹ Jevgēņiju Kolontajevu LK(b)P Rīgas apriņķa komiteja ar biroja lēmumu 1949. gada 21. aprīlī iecēla darbā Rīgas apriņķa VDM IB, “[...] pamatojoties uz LK(b)P CK lēmumu par komunistu atlasī darbam VDM orgānos”⁴².

Par kaujinieku brīvprātīgu iesaistīšanos VDM IB liecina viņu pašu rakstītie lūgumi pieņemt darbā IB, kā arī autobiogrāfijas.

Tas redzams arī Vladimira Kalvāna iesniegumā Daugavpils Iznīcinātāju bataljona komandierim: “*Lūdzu pieņemt mani iznīcinātāju bataljonā kā kaujinieku. Visus man uzliktos pienākumus pildīšu godīgi un pēc labākās sirdsapziņas.*”⁴³ Pēc būtības kaujinieku vēlme darboties VDM IB bija bezierunu kolaborācija padomju režīmam, ko raksturoja brīva griba un vēlme saņemt par šo darbu (darbs operatīvajos kaujas vados jeb grupās, kas atradās kazarmu režīma apstākļos un kas aktīvi piedalījās kaujas operācijās pret nacionālajiem partizāniem) atalgojumu. Dokumentāri to apliecina kaujinieku iesniegumi konkrēta iznīcinātāju bataljona vadībai. Tā, piemēram: “*Lūdzu pieņemt mani par algotu kaujinieku iznīcinātāju bataljona operatīvajā vadā*”⁴⁴; “[...] *visus man uzliktos pienākumus pildīšu godīgi. Jautājumā par kazarmu režīmu man nav iebildumu*”⁴⁵; “[...] *pieņemt mani dienestā iznīcinātāju bataljona operatīvā vada algotā kaujinieka amatā*”⁴⁶.

Jāatzīmē, ka ne visos iesniegumos parādās motivācija, kādēļ viena vai cita persona vēlējusies iestāties iznīcinātāju bataljonā. Bieži vien šie iesniegumi ir klišeiski. Motivācija vairāk izpaužas pašrocīgi rakstītajās autobiogrāfijās. Piemēram, no Valkas apriņķa iznīcinātāja Jāņa Puidīša autobiogrāfijas redzams, ka neatkarīgās Latvijas laikā viņš bijis komjaunietis pagrīdnieks, vācu okupācijas laikā apcietināts un atradies ieslodzījumā Salaspils nometnē, nosūtīts spaidu darbos uz Vāciju, atgriezies Latvijā, padomju laikā kļuvis par Valkas pagasta milicijas inspektora palīgu, vēlāk VK(b)P biedru un Iznīcinātāju bataljona vada komandieri.⁴⁷

Atvaļināšanas iemesli

Kā liecina pētījuma rezultāti, tad galvenie komandējošā un algotā sastāva kaujinieku atvaļināšanas iemesli (sk. 13. tabulu) ir bijuši:

1) neatbilstība amatam: no 2825 kaujiniekiem tādi bija 885 jeb 31,3 procenti (30,2% vīriešu un 1,1% sievietes). Neatbilstība amatam ietvēra vairākus motīvus. Parasti pēc speciālās pārbaudes tā bija politiskā lojalitāte. Tā, piemēram, Balvu rajona VDM IB kaujinieku Pēteri Kūkāju 1951. gada februārī atvaļināja no IB kā neatbilstošu amatam, jo viņa brālis Miķelis Kūkājs bija dienējis vācu armijā.⁴⁸ Bronislavu Mileiko no Kuldīgas rajona IB atbrīvoja 1954. gada aprīlī par valsts noslēpuma izpaušanu un sakaru uzturēšanu ar kaitnieciskiem elementiem.⁴⁹ Lidiju Larionovu atvaļināja no darba IB sakarā ar ģimenes locekļa arestu.⁵⁰ Par dienesta ieroča pazuudēšanu atvaļināja Stepanu Strujinu⁵¹ un Konstantinu Andrejevu.⁵² Par sistemātisku dzeršanu no IB atvaļināja

Modestu Ločmeli, Aleksandru Bļinovu, Viktoru Bekernieku, Nikolaju Solodkinu, Andreju Kolomejecu, Ivanu Spiridonovu.⁵³ Tāpat kā neatbilstošus amatam no IB atbrīvoja par kautiņa sarīkošanu sabiedriskā vietā,⁵⁴ par zādzību,⁵⁵ par laupīšanu,⁵⁶ par spridzekļu lietošanu zivju zvejā upē⁵⁷ u.tml. gadījumiem.

2) štatu samazināšana: 875 kaujinieki jeb 31 procents (29,6% vīriešu un 1,4% sievietes). Štatu samazināšana skāra praktiski visus VDM IB, bet visstraujāk tā notika no 1950. gada līdz 1954. gadam. Personas lietas noslēgumā parasti ir izraksts no bataljona pavēles par atbrīvošanu no darba sakarā ar štatu samazināšanu. Pavēli par atbrīvošanu no IB parakstīja Latvijas PSR valsts drošības ministra vietnieks (vairumā gadījumu – Jefimovs) un Latvijas PSR VDM Kadru daļas priekšnieks (vairumā gadījumu – E. Kerre).⁵⁸

3) pēc paša vēlēšanās: 431 kaujinieks jeb 15,3 procenti (14,3% vīriešu un 0,9% sievietes). Šis iemesls bija tradicionālākais, darbiniekam tikai vajadzēja uzrakstīt iesniegumu IB komandierim.

4) iesaukums Padomju armijā: 296 kaujinieki vīrieši jeb 10,5 procenti. Vairumā gadījumu tie bija jaunieši vecumā no 18 līdz 24 gadiem, dzimuši no 1931. gada līdz 1936. gadam.⁵⁹

13. tabula

Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku atvaļināšanas iemesli

Iemesls	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Pēc paša vēlēšanās	406	14,3	25	0,9	431	15,3
Neatbilstība amatam	853	30,2	32	1,1	885	31,3
Iesaukti Padomju armijā	296	10,5	–	0,0	296	10,5
Štatu samazināšana	836	29,6	39	1,4	875	31,0
Ģimenes apstākļi	31	1,1	1	0,0	32	1,1
Pāriešana citā darbā	147	5,2	4	0,2	151	5,3
Iestājušies mācību iestādē	16	0,6	–	0,0	16	0,6
Aizgājuši pensijā	14	0,5	–	0,0	14	0,5
Veselības stāvokļa dēļ	45	1,6	4	0,2	49	1,7
Arestēti vai tiesāti	36	1,2	1	0,0	37	1,3
Miruši	39	1,4	–	0,0	39	1,4
Kopā	2719	96,2	106	3,8	2825	100,0

5) pāriešana citā darbā: 151 kaujinieks jeb 5,3 procenti (5,2% vīriešu un 0,2% sievieti). Parasti pāriešana citā darbā bija saistīta ar IB komandējošā algotā sastāva darbinieka pāriešanu uz Komunistiskās partijas vai komjaunatnes struktūrām vai darbā iekšlietu sistēmā.⁶⁰

6) veselības stāvokļa dēļ: 49 kaujinieki jeb 1,7 procenti (1,6% vīriešu un 0,2% sievieti). Veselības stāvokļa dēļ IB kaujiniekus atvaļināja pēc ārstu komisijas slēdziena (Latvijas PSR VDM specpoliklīnikas, Baltijas kara apgabala Kara hospitāļa, karaspēka daļu ārstu komisijas vai kara hospitāļu komisijas slēdziens).⁶¹ Vairumam kaujinieku veselības problēmas bija radušās kā kara laika ievainojumu sekas.⁶²

7) miruši: 39 kaujinieki vīrieši jeb 1,4 procenti. Nāves cēloņi bija dažādi. Piemēram, Bauskas apriņķa IB operatīvā vada komandieris Ivans Solovjovs krita 1947. gada 13. augustā, izpildot operatīvo pienākumu; tā paša IB operatīvā vada komandieris Ivans Aleksejevs 1954. gada 12. janvārī krita operācijā pret bandītiem.⁶³ Ventspils rajona IB kaujinieks Leonards Bērziņš 1948. gada 11. maijā, dzērumā neuzmanīgi rīkojoties ar ieroci, nošāvēs.⁶⁴ Nikolajs Miškins nošāvēs nelaimīgas mīlestības dēļ; Kuldīgas rajona VDM IB šoferis Jurijs Jeršovs dzērumā izdarīja pašnāvību pakaroties; Viļānu rajona VDM IB kaujinieks Viktors Grics izdarīja pašnāvību – noliktavā nošāvēs ar karabīni.⁶⁵ 1952. gada 22. novembrī VDM Pļaviņu rajona IB operatīvā vada kaujinieks Sergejs Fokins nomira pārmērīgas alkohola lietošanas dēļ.⁶⁶ VDM Balvu rajona IB kaujinieks Aleksandrs Jevstignejevs 1953. gada 24. jūnijā (Jāņu dienā) noslīka, peldoties ezerā.⁶⁷

8) arestēti vai tiesāti: 37 kaujinieki jeb 1,3 procenti (36 vīrieši un viena sieviete). Daudzos gadījumos, ja IB kaujinieki bija izdarījuši noziegumu, tie tika saukti pie atbildības. Par dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu pie atbildības sauca Aleksandru Haiminu; par iztrūkumu un valsts naudas līdzekļu izšķērdēšanu – Zoju Holansku; par nepilngadīgo izvarošanu apcietināts un pie atbildības tika saukts Aleksejs Alifanovs; par to, ka dzērumā nošāvis cilvēku, arestēja un vēlāk tiesāja Ādolfu Rimkunu; par to, ka strīda laikā nošāvis savu civilsievu, tiesāja Fjodoru Verbeņeckī.⁶⁸ Par bruņotu laupīšanu tika apcietināti un tiesāti Arsēnijs Matvejevs un Anatolijs Petrovs.⁶⁹

9) ģimenes apstākļu dēļ: 32 kaujinieki jeb 1,1 procenti (31 vīrietis un viena sieviete). Daudzi IB kaujinieki devās atpakaļ uz PSRS reģioniem pie ģimenēm vai radiem.⁷⁰ Kādu VDM Cesvaines rajona IB kaujinieku atbrīvoja no darba 1953. gada martā sakarā ar bērna slimību;⁷¹ no darba IB atbrīvoja Nikolaju Piskunovu un Izotu Bogdanovu, jo viņiem vajadzēja strādāt savā individuālajā zemnieku saimniecībā.⁷²

10) iestājies mācību iestādē: 16 kaujinieku – vīrieši jeb 0,6 procenti. IB dalībnieki parasti bija jauni cilvēki, kas vēlējās iegūt izglītību vai apgūt profesiju. Tā, piemēram, Ilūkstes rajona IB operatīvā vada kaujinieks Ilja Grigorjevs 1953. gada 15. augustā

iestājās Ļeņingradas Juridiskajā skolā un tādēļ lūdza viņu atbrīvot no darba; VDM Rīgas rajona IB operatīvā vada kaujinieks Staņislavs Stepaņecs 1951. gada 28. jūlijā iestājās VDM augstskolā un lūdza atbrīvot viņu no darba.⁷³

11) aiziešana pensijā: 14 kaujinieki – vīrieši jeb 0,5 procenti. Pensijā galvenokārt atvaļināja gados vecus VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekus. Tā, piemēram, Jāni Dombrovski (dz. 1881. g.) atbrīvoja no VDM Apes rajona IB vecuma dēļ.

Struktūranalizē tika izpētītas Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva visu 2825 personu lietas, kas saglabājušās Latvijas Valsts arhīvā. Iegūti galvenie socioloģiskie dati, kā arī apkopoti statistiskie dati.

Nobeigums

No aplūkojamās tēmas struktūranalīzes rezultātiem iespējams secināt:

Pirmkārt, Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku vislielākais skaits bija mobilizācijai pakļauto un karadienestā iesaucamo grupā vecumā no 20 līdz 29 gadiem jeb 53,2 procenti. No 2825 personām 2719 jeb 96,2 procenti bija vīriešu, 106 sievietes – 3,8 procenti. Lielākā daļa – 1644 kaujinieki jeb 58,2 procenti bija gados jauni neprecējušies cilvēki.

Otrkārt, no 2825 IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem 1244 bija Latvijā dzimuši un šeit arī dzīvoja, 1581 kaujinieks bija iebrucējs no PSRS, kas pēckara posmā ieplūda Latvijā.

Treškārt, izanalizējot 1244 Latvijā dzimušo un dzīvojošo VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujinieku skaitu pa apriņķiem, var secināt, ka visvairāk IB komandējošā un algotā sastāva darbībā iesaistījās no Rēzeknes (17,8%), Daugavpils (15,4%), Ludzas (10,4%) un Abrenes (9%) apriņķa, tātad šajos četros Latgales apriņķos dzimušie kaujinieki ļoti aktīvi iesaistījās VDM IB darbā.

Ceturtkārt, Latvijas PSR VDM IB komandējošā un algotā sastāvā strādāja pavisam 22 tautību pārstāvji, no kuriem visvairāk bija krievu – 1720 kaujinieku (60,9%), tad latvieši – 804 (to skaitā no PSRS atbraukušais 71 etniskais latvietis) kaujinieki (28,5%), ukraiņi – 121 kaujinieks (4,3%), baltkrievi – 95 kaujinieki (3,4%). Pārējo tautību pārstāvji nepārsniedza vienu procentu.

Savukārt no Latvijas 1244 iedzīvotājiem, kas bija iesaistījušies VDM IB, pārsvarā bija latvieši (58%), krievi (36,7%), baltkrievi (1,9%), poļi (1,5%), ebreji (0,6%), lietuvieši (0,3%), igauņi (0,1%). No kopējā kaujinieku skaita latviešu bija viena trešdaļa.

Piektkārt, pēc sociālās izcelsmes 69,5 procenti kaujinieku bija cēlušies no zemniekiem, 27,8 procenti no strādniekiem, 2,7 procenti no kalpotājiem.

Sestkārt, izglītības līmeņa ziņā no 2825 VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem augstākā izglītība bija 1,8 procentiem, nepabeigta augstākā – 1,9 pro-

centiem, speciālo izglītību bija ieguvuši 15,4 procenti. Vispārējo izglītību no 1. līdz 10. klasei bija ieguvuši 80,4 procenti kaujinieku, 56,8 procentiem bija 4–6 klašu izglītība (pamatskolas vai nepabeigtas vidusskolas), 0,5 procenti kaujinieku bija analfabēti.

Septiņkārt, pēc partijiskās piederības no 2825 VDM IB komandējošā un algotā sastāva kaujiniekiem 12,3 procenti bija VK(b)P biedri, 4,1 procenti VK(b)P biedra kandidāti, 31,3 procenti VLKJS biedri, bet vairums – 52,2 procenti – bezpartijiskie. No tā var secināt, ka kaujinieki VDM IB stājās nevis idejiskās pārliecības dēļ, bet gan citu motīvu vadīti (atalgojums, apģērbs, uzturnauda, privilēģijas, varas apziņa utt.). To apliecina arī tas, ka 98,8 procenti kaujinieku VDM IB komandējošā un algotajā štatā iestājās brīvprātīgi (vairumā gadījumu no iepriekšējās darbavietas nealgotā štata), bet 1,2 procenti (galvenie kadri) tika norīkoti darbā no LK(b)P, LKJS un citām struktūrām.

No 1954. gada jūlija vidus līdz gada beigām Latvijas PSR VDM IB komandējošo un algoto kaujinieku sastāvu pamazām likvidēja. Lai gan IB kaujas un morālās spējas cīņā pret Latvijas nacionālajiem partizāniem salīdzinājumā ar regulārajām iekšlietu karaspēka un armijas daļām bija salīdzinoši zemas, tomēr tieši IB kaujinieku klātbūtne ikvienā Latvijas apriņķī, pilsētā un pagastā garantēja un sekmēja padomju otrās okupācijas nostiprināšanu Latvijā.

Atsauces un komentāri

- ¹ *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944.–1956. – Rīga, 1996, 576 lpp.; *Strods H.* Nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli. 1944–1956. – Rīga, 1999, 660 lpp.; *Strods H.* Nacionālo partizānu karš. III [daļa]: Dokumenti, apcerējumi un atmiņas. 1944–1956. – Rīga, 2003, 388 lpp.
- ² *Riekstiņš J.* Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā (1944–1945) // Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 16. sēj.). – Rīga, 2005, 415.–449. lpp.
- ³ Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1822. f., 2. apr., Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonu dalībnieku kartotēka.
- ⁴ Turpat, PA-101. f., 8. apr., 19. l., 30. lp.
- ⁵ Turpat, 1822. f., 1. apr., 204. l., 63., 64. lp.
- ⁶ LVA 1822. fondā “Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni (1944–1991)” iekļauti divi apraksti. 1. aprakstā “Latvijas PSR VDM IB pavēles” iekļautas pavēles, uzskaites grāmatas un sarakste par Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonu personālsastāvu, kopskaitā 257 lietas. Savukārt 2. aprakstā “Latvijas PSR VDM IB komandējošā sastāva personas lietas” iekļautas 2825 lietas, kā arī divi šo lietu reģistrācijas žurnāli. Par IB komandējošā sastāva personas lietām sīkāk sk.: *Bambals A.* Latvijas PSR VDM iznīcinātāju bataljonu komandējošā sastāva personas lietas kā vēstures avots, 1944.–1959. gads // Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sēj.). – Rīga, 2003, 193.–202. lpp.

- 7 LVA, 1822. f., 2. apr., 247. l., 4., 5. lp.
- 8 Turpat, sk., piemēram: 82. l., 6.–13. lp.
- 9 Turpat, sk., piemēram: 38. l., 4. lp., Jāņa Puidīša lieta.
- 10 Turpat, 922. l., 33., 34. lp.
- 11 Turpat, 2793. l., 8. lp.
- 12 Turpat, sk., piemēram: 2030. l., 16., 17. lp., Leonīda Burova lieta.
- 13 Turpat, 1731. l.
- 14 Turpat, 554. l.
- 15 Turpat, sk., piemēram: 602. l., Georgija Bogdanoviča lieta; 615. l., Artūra Palameikas lieta; 623. l., Ernesta Tarasova lieta.
- 16 Turpat, 1332. l.
- 17 Turpat, 2038. l.
- 18 Turpat, 2442. l.
- 19 Turpat, sk., piemēram: 1655. l., Ņinas Geituses lieta; 1823. l., Fevrārijas Truščobinas lieta.
- 20 Turpat, 1772. l., 8. lp.
- 21 Turpat, 1609. l., 1. lp.
- 22 Turpat, 1508. l.
- 23 Turpat, sk., piemēram: 1508. l., 37., 38. lp., Valentīnas Bogdanovas lieta; 1519. l., 19.–26. lp., Vasilija Ņekrasova lieta (par sievu Annu Bogomolovu).
- 24 Turpat, 98. l., 4. lp.
- 25 Turpat, 566. l., 3. lp.
- 26 Turpat, 2353. l., 2. lp.
- 27 *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu karš ..., 356. lpp.
- 28 LVA, 1822. f., 2. apr., 902. l.
- 29 Turpat, 421. l.
- 30 Turpat, 1408. l.
- 31 Turpat, 803. l.
- 32 Turpat, 1407. l.
- 33 Turpat, 912. l.
- 34 Turpat, 2026. l.
- 35 Turpat, sk., piemēram: 87. l., 4. lp., Gaļinas Apolonovas lieta.
- 36 Turpat, 1865. l., 3. lp.
- 37 Turpat, 2793. l., 8. lp.
- 38 Turpat, 1. apr., 204. l., 34.–37. lp.
- 39 Turpat, sk., piemēram: 2. l., Sergeja Zorina lieta; 48. l., Aleksandra Lančenkova lieta; 188. l., Mārtiņa Mazjēča lieta; 424. l., Pētera Jevdokimova lieta; 442. l., Vladimira Ivanova lieta; 1607. l., Borisa Oksmana lieta; 2267. l., Uvara Solovjova lieta; 2822. l., Vladimira Borsta lieta; u.c. personas lietas.
- 40 Turpat, 424. l., 2. lp.
- 41 Turpat, 442. l., 1. lp.
- 42 Turpat, 917. l., 10. lp.
- 43 Turpat, 16. l., 3. lp.
- 44 Turpat, 2. apr., 14. l., 3. lp.

- 45 Turpat, 9. l., 3. lp.
- 46 Turpat, 33. l., 1. lp.
- 47 Turpat, 38. l., 4. lp.
- 48 Turpat, 1742. l., 17. lp.
- 49 Turpat, 1051. l., 29. lp.
- 50 Turpat, 174. l., 34., 35. lp.
- 51 Turpat, 163. l., 50. lp.
- 52 Turpat, 485. l., 23. lp.
- 53 Turpat, 35. l., 35. lp., Modesta Ločmeļa lieta; 356. l., 1. lp., Aleksandra Bļinova lieta; 45. l., 41. lp., Viktora Bekernieka lieta; 164. l., 23. lp., Nikolaja Solodkina lieta; 69. l., 25. lp., Andreja Kolomejeca lieta; 153. l., 29. lp., Ivana Spiridonova lieta.
- 54 Turpat, sk., piemēram: 45. l., 7., 8. lp., Ivana Nīkiforova lieta.
- 55 Turpat, sk., piemēram: 31. l., 25. lp., Viktora Viļeva lieta.
- 56 Turpat, sk., piemēram: 56. l., 29.–31. lp., Vasilija Sidorova lieta; 96. l., 36. lp., Aleksandra Pozņakova lieta.
- 57 Turpat, sk., piemēram: 560. l., 24. lp., Arvīda Puķītes lieta.
- 58 Turpat, 902. l., 33. lp.
- 59 Turpat, sk., piemēram: 453. l., 36. lp., Alekseja Kalošina lieta; 481. l., 25. lp., Aleksandra Pozņakova lieta.
- 60 Turpat, sk., piemēram: 454. l., 19. lp., Nikolaja Ivanova lieta. 1951. gada decembrī viņš no Ogres rajona VDM IB operatīvā vada pārgāja darbā uz Ogres rajona Iekšlietu daļu.
- 61 Turpat, 1518. l., 65. lp.
- 62 Turpat, sk., piemēram: 1518. l., 108. lp., Ivana Miroņenko lieta; 1529. l., 29. lp., Pētera Bļinova lieta; 452. l., 33. lp., Aleksandra Galičeva lieta.
- 63 Turpat, 1559. l., 88. lp.; 1563. l., 27. lp.
- 64 Turpat, 2559. l., 9. lp.
- 65 Turpat, 885. l., 74. lp., Nikolaja Miškina lieta; 1534. l., 88. lp., Jurijs Jeršova lieta; 1973. l., 31. lp., Viktora Grīca lieta.
- 66 Turpat, 1739. l., 85.–87. lp.
- 67 Turpat, 1743. l., 28. lp.
- 68 Turpat, 904. l., 35. lp., Aleksandra Haimina lieta; 903. l., 1. lp., Zojas Holanskas lieta; 521. l., 55.–57. lp., Alekseja Alifanova lieta; 482. l., 43. lp., Ādolfā Rimkuna lieta; 520. l., 33. lp., Fjodora Verbeņeckā lieta.
- 69 Turpat, 864. l., 9. lp., Arsēnija Matvejeva lieta; 865. l., 10. lp., Anatolija Petrova lieta.
- 70 Turpat, 1781. l., 41. lp., Vasilija Kuzmina lieta.
- 71 Turpat, 1783. l., 34.–37. lp., Vasilija Vladimirova lieta.
- 72 Turpat, 1142. l., 4. lp., Nikolaja Piskunova lieta; 1147. l., 5. lp., Izota Bogdanova lieta.
- 73 Turpat, 1532. l., 27. lp., Iļjas Grigorjeva lieta; 1688. l., 21. lp., Staņislava Stepaņeca lieta.

Commanders and Recruited Personnel of the Exterminators Battalions of the Latvian SSR Ministry of State Security (1944–1954): Structural Analysis

Ainārs Bambals

Summary

During the post-war period in Latvia, at the time of the second Soviet occupation, the so called Exterminators Battalions (EB) served as an ancillary service for the Internal National Commissariat military forces of the USSR. The EB were formed from the Soviet activists, military persons, and local residents.

The Exterminators Battalions were active in Latvia from July 1944 up to the end of 1954.

The EB were divided into volunteer and recruited personnel units (on average, 50 to 80 persons in one unit) that mainly were located in the centres of districts. The commanders and recruited personnel were formed from the former military persons, demobilised officers and instructors, totally around 3,000. In total, 44,000 persons served for the EB in Latvia from 1944 to 1955. The EB had military hierarchy and structure; however, they had police functions.

In March 1947, the EB that initially had been under the interior system, were subordinated to the Ministry of State Security (MSS).

The aim of the research is to study the sociological and statistic data of the commanding and recruited personnel, according to the documents of the Latvian State Archive Fund 1822 (Exterminators Battalions of Latvian SSR MSS).

As a result of the structural analysis of the main sociological data of the Latvian SSR MSS EB commanding and recruited personnel, altogether 2,825 persons, the statistic data have been summarised and a general overview has been made.

First of all, the biggest number of Latvian SSR MSS EB commanding and recruited personnel was among the group subjected to mobilization and enlisted in the military service at the age of 20 to 29, or 53.2% of the total number of combatants. Statistically, men were 2,719 of the total number of 2,825 persons, which was 96.2%, and there were 106 women, or 3.8%. The largest amount, or 1,644 combatants (58.2%) were represented by young single people.

Secondly, 1,244 persons of 2,825 EB commanding and recruited combatants were residents born in Latvia, and 1,581 combatants were newcomers of different nationality from the entire USSR, who flocked into Latvia with migrants during the war.

Thirdly, analysing the 1,244 MSS EB commanders and recruited combatants born and residing in Latvia, considering the number of combatants in districts, it is possible

to conclude that the majority of people who joined the EB commanding and recruited personnel were from Rēzekne (17.8%), Daugavpils (15.4%), Ludza (10.4%), and Abrene (9%); therefore, most probably, the combatants born in these counties were more active in joining the MSS EB activities.

Fourthly, representatives of 22 nationalities worked for the commanding and recruited personnel of Latvia's MSS EB, Russians composing the largest number – 1,720 (60.9%), Latvians – 804 (including 71 ethnic Latvians having arrived from the USSR) – 28.5%), Ukrainians – 121 combatant (4.3%), Byelorussians – 95 combatants (3.4%). Representatives of other nationalities did not exceed 1%. However, from the number of 1,244 Latvia's residents, who joined the activity of MSS EB commanding and recruited personnel, Latvians dominated (58%), followed by Russians (36.7%), Byelorussians (1.9%), Polish (1.5%), Jews (0.6%), Lithuanians (0.3%), and Estonians (0.1%). The proportion of the MSS EB combatants between Latvians and aliens was 1/3 against 2/3.

Fifthly, according to the social origin, 69.5% of the combatants were farmers, 27.8% workers, and 2.7% servants.

Sixthly, considering the education level of the 2,825 commanding and recruited personnel of MSS EB, 1.8% had higher education, 1.9% non-graduate higher education, 15.4% vocational education. 80.4% of the combatants had secondary school education, that is from 1st to 10th grade, in addition 56.8% had 4–6 grade education (secondary school or unfinished secondary school education), 0.5% of the combatants were analphabetic.

Seventhly, considering the party membership, 12.3% from 2,825 combatants of the MSS EB commanding and recruited personnel were members of AUCP(b), 4.1% were candidates to AUCP(b), 31.3% were members of AULYCL (*VLKSM*), but the majority – 52.2% were non-party; therefore, the conclusion is that the combatants did not join the MSS EB because of their ideological conviction, but due to other motives (salary, clothing, allowance, privileges, sense of power, etc.). This is also proved by the fact that 98.8% of the combatants voluntarily joined the commanding and recruited personnel of the MSS EB (mostly they came from the volunteer personnel), but 1.2% (the leading staff) were assigned from AUCP(b), AULYCL and from other structures.

From the middle of July 1954 until the end of the year, the commanding and recruited personnel of Latvian SSR MSS EB was gradually liquidated. Although the EB fighting and moral abilities in the fight against Latvia's national partisans, in comparison with the regular internal military forces and army units, were rather low, presence of the EB combatants in every parish, district, city of Latvia guaranteed and enabled strengthening of the second Soviet occupation in Latvia.